

**SHAXSIY MA'LUMOTLAR HIMOYASI VA RAQAMLI
MAXFIYLIK:INSON HUQUQLARI NUQTAI NAZARIDAN**

Avazbekova Ruxshona

Toshkent davlat yuridik universiteti

Ommaviy huquq fakulteti 2-kurs

Ruxshonaavazbekova@gmail.com

Annotatsiya. Mavzu doirasidagi asosiy munozaralar shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi va raqamli maxfiylikning mohiyati, ularning inson huquqlari bilan bog'liqligi, kelib chiqish tarixi, xalqaro huquq orqali tartibga solinganlik darajasi, milliy qonunchilikdagi normalar va ulardagi bo'shliqlar kabi masalalarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqola shaxsiy ma'lumotlar himoyasi va raqamli maxfiylikning nazariy asoslari, xalqaro va milliy huquqiy bazasi hamda jamiyat oldida turgan dolzarb muammolarni inson huquqlari nuqtai nazaridan tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: *raqamli maxfiylik, shaxsiy ma'lumotlar, inson huquqlari, shaxsiy daxlsizlik.*

Аннотация. Основные дискуссии по этой теме включают такие вопросы, как защита персональных данных и природа цифровой конфиденциальности, их связь с правами человека, История происхождения, степень регулирования с помощью международного права, нормы в национальном законодательстве и пробелы в них. В этой статье рассматриваются теоретические основы защиты персональных данных и цифровой конфиденциальности, международная и национальная правовая база, а также анализ текущих проблем, стоящих перед обществом с точки зрения прав человека.

Ключевые слова: цифровая конфиденциальность, личные данные, права человека, конфиденциальность.

Abstract: The main discussions on this topic include issues such as the protection of personal data and the nature of digital privacy, their relationship to human rights, the history of origin, the degree of regulation through international law, norms in national legislation and gaps in them. This article examines the theoretical foundations of personal data protection and digital privacy, the international and national legal framework, as well as an analysis of current human rights issues facing society.

Keywords: digital privacy, personal data, human rights, privacy.

Shaxsiy ma'lumotlar- bu muayyan jismoniy shaxsga taalluqli bo'lgan yoki uni identifikatsiya qilish imkonini beradigan, elektron tarzda, qog'ozda va (yoki) boshqa moddiy jismda qayd etilgan axborot hisoblanadi. Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi deganda shaxsga tegishli ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va tarqatish jarayonlarini nazorat qilish huquqi tushuniladi. Bu huquq nafaqat shaxsiy ma'lumotlarning uchinchi shaxslar tomonidan ruxsatsiz foydalanishdan himoya qilish, balki o'z ma'lumotlarini boshqarish imkoniyatini ham o'z ichiga oladi. Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi tushunchasi zamonaviy ko'rinishda XX asrning ikkinchi yarmida shakllana boshlagan bo'lsa-da, uning ildizlari ancha qadimgi davrlarga borib taqaladi. Shaxsiy ma'lumotlar himoyasida maxfiylik huquqi g'oyasi birinchi paydo bo'lgan tushuncha hisobladi. Maxfiylik huquqi (daxlsizlik huquqi) g'oyasi ilk bor 1890-yilda amerikalik huquqshunoslar Samuel Uorren va Luis Brendays tomonidan "The Rights to Privacy" (Maxfiylik huquqi) nomli maqolada ilgari surilgan edi.

Raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan maxfiylik huquqi (daxlsizlik huquqi) yangi ma'no kasb etdi. Alan Vestin o'zining 1967- yilda chop etilgan "Privacy and freedom" kitobida daxlsizlikni to'rt asosiy turga ajratadi, bular

1. Shaxsiy daxlsizlik-ijtimoiy va psixologik daxlsizlik
2. Ijtimoiy daxlsizlik- ijtimoiy munosabatlarda chegaralar qo'yish
3. Ma'lumotlar maxfiyligi-shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish va boshqarish daxlsizligi
4. Kommunikatsiya maxfiyligi - aloqa vositalaridagi xabarlar maxfiyligi

Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi va maxfiylik huquqi kabi tushunchalarning keng ommalashishining sababi bu tahdidlarning ko'payganligi hisoblanadi. Bu tahdidlarning asosiy turlari quyidagilar:

- Kiberjinoyatchilik. Ma'lumotlar bazalariga noqonuniy kirish, shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash va firibgarlik holatlari raqamli dunyodagi asosiy xavflardan.
- Ma'lumotlarni tijoratlashtirish. Ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari va boshqa raqamli platformalar foydalanuvchilar ma'lumotlarini reklama va marketing maqsadlarida yig'adi va qayta ishlaydi. Foydalanuvchilar ushbu jarayonning to'liq ishtirokchisi bo'lmaydilar.
- Phishing. Elektron pochta hujumlarining eng keng tarqalgan usuli.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra: **har soatda o'rtacha 97 nafar shaxs kiberjinoyat** qurboni bo'ladi, 2023-yilda har soniyada ikkita internet foydalanuvchisining shaxsiy ma'lumotlari tarqalib ketgan, **elektron pochta tahdidlarining 39.6 foizi** aynan shu usul orqali amalga oshiriladi

Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi va fundamental inson huquqlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Fundamental inson huquqlari sifatida shaxsiy huquqlar, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy huquqlar nazarda tutiladi. Bulardan eng

asosiysi esa shaxsiy huquqlardir. Raqamli maxfiylik quyidagi huquqlar bilan bevosita bog'liq:

- *Insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizligi;*
- *Erkinlik va shaxsiy daxlsizlik;*
- *Shaxsiy hayotning daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy sirga ega bo'lish, o'z sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqi;*
- *So'z va fikr erkinligi;*

Inson qadr-qimmatini barcha inson huquqlarining asosiy tamal toshi hisoblanadi. Nemis faylasufi **Immanuel Kant** aytganidek, “ har bir inson o'zi uchun maqsad bo'lib, hech qachon faqat vosita sifatida qaralmasligi kerak”. Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi esa insonlarni faqat ma'lumotlar obyektini sifatida foydalanishdan saqlaydi. Inson huquqlari bo'yicha **Yevropa sudi o'zining 2008-yilgi “S. and Marper v. United Kingdom”** ishida qabul qilgan qarorida maxfiylik huquqini inson qadr-qimmatini bilan bog'lab “shaxsiy ma'lumotlar himoyasi inson qadr-qimmatini ta'minlash uchun muhim” ekanligini ta'kidlagan. Shuningdek raqamli huquqlar harakati faollari maxfiylik va ma'lumotlar himoyasini “raqamli davr uchun yangi inson huquqlari” sifatida e'tirof etishadi. Bunga quyidagilar kiradi:

- O'z ma'lumotlariga egalik qilish huquqi
- Ma'lumotlar portabilligiga ega bo'lish huquqi
- Unutilish huquqi
- Raqamli identifikatsiyani boshqarish huquqi

Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi to'g'risida xalqaro huquqiy hujjatlar, shuningdek har bir mintaqaning, mamlakatning normativ-huquqiy hujjatlari, ushbu sohani tartibga soluvchi huquqiy asosi mavjud. Xalqaro huquqning asosiy hujjatlaridan biri hisoblangan **1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon**

deklaratsiyasida ham shaxsiy huquqlar daxlsizligi uchun alohida modda mavjud, **12-modda**: “Hech kim shaxsiy va oilaviy hayotiga o’zboshimchalik bilan aralashish, uy-joy daxlsizligi, xat-xabarlar siri yoki or-nomusi va sha’niga qilingan tajovuzlarga duchor bo’lishi mumkin emas. Shuningdek **1966-yilda qabul qilingan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to’g’risidagi xalqaro paktning 17-moddasi** Umumjahon deklaratsiyasining yuqorida keltirilgan moddasidagi qoidalarni o’zida takrorlaydi va uni yana mustahkamlaydi

Shaxsiy huquqlarning raqamli himoyasida xalqaro hamjamiyat tomonidan qabul qilingan tamoyillar ham mavjud. Bulardan biri **OECD(The organization for Economic Co-operation and Development)** Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bo’yicha ko’rsatmalar bo’lib, ular 1980, 2013-yillarda yangilangan). Bu ko’rsatmalar ma’lumotlarni himoya qilishning asosiy tamoyillarini belgilaydi, jumladan: yig’ishni cheklash, ma’lumotlar sifati, maqsadini aniqlashtirish, foydalanishni cheklash, xavfsizlik va ochiqlik, individual ishtirok va hisobdorlik.

BMTning Raqamli davrdagi maxfiylik huquqi bo’yicha rezolyutsiyasi. Ushbu rezolyutsiya 2013, 2016 va 2018 - yillarda qabul qilingan. Bu rezolyutsiyalar yuqorida keltirilgan Umumjahon deklaratsiyasi va xalqaro paktning tegishli moddalariga asoslanib ushbu sohani yanada chuqur tartibga solish uchun qabul qilingan. Rezolyutsiya onlayn va offlayn maxfiylik huquqining bir xil darajada himoya qilinishi lozimligini ta’kidlaydi. BMT Bosh Assambleyasining 2013-yilda ushbu masala bo’yicha birinchi rezolyutsiyasi qabul qilinadi undan so’ng 2016-yil 21-noyabrda qabul qilingan rezolyutsiyada ham shaxsiy daxlsizlik huquqi bilan bog’liq xalqaro majburiyatlarga rioya qilish muhimligi e’tirof etilgan. Shuningdek mintaqaviy va mahalliy huquqiy normalar ham mavjud bo’lib, ular xalqaro huquq normalaridan farqli ravishda o’z yo’nalishi bo’yicha torroq doiradagi huquqlarni tartibga soladi. Ulardan biri **2018-yilda qabul qiligan Yevropa Ittifoqining**

Ma'lumotlarni himoya qilish umumiy reglamenti(GDPR).

GDPR o'zida quyidagi huquqlarni mustahkamlaydi:

- ✓ Ma'lumotlar bilan tanishish huquqi
- ✓ Ma'lumotlarni to'g'rilash huquqi
- ✓ Unutilish huquqi
- ✓ Ma'lumotlarni qayta ishlashni cheklash huquqi
- ✓ E'tiroz bildirish huquqi
- ✓ Avtomatlashtirilgan qaror qabul qilishga e'tiroz bildirish huquqi.

Milliy qonunchilik. Dunyoning ko'plab mamlakatlari o'z milliy qonunchiligida shaxsiy ma'lumotlar himoyasi va maxfiylik huquqini tartibga soluvchi normalarni qabul qilgan. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi ham ushbu sohani normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solgan. Birinchi o'rinda bosh qomus hisoblangan **O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasi:**

“Har kim o'z sha'ni va obro'siga qilingan tajovuzlardan, shaxsiy hayotiga aralashishgan himoyalani va turar joy daxlsizligi huquqiga ega”.

Ushbu sohadagi asosiy hujjatlardan biri bo'lgan “**Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida'gi qonuni 2019-yilda qabul qilingan.** Bu qonunda shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlar va tarqatish kabi jarayonlarni tartibga soladi. Bu qonunning **27-moddasida** shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish kafolatlari keltirilgan bo'lib, unga ko'ra:

“Davlat shaxsga doir ma'lumotlarning himoyasini kafolatlaydi. Mulkdor yoki operator, shuningdek uchinchi shaxs shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha quyidagilarni ta'minlaydigan huquqiy, tashkiliy va texnik choralarni ko'radi:

*subyektning o'z shaxsiy hayotiga aralashuvdan himoya qilinish
huquqini amalga oshirilishini;*

shaxsga doir ma'lumotlarning yaxlitligi va but saqlanishi;

shaxsga doir ma'lumotlarning maxfiyligiga rioya etilishini;

*shaxsga doir ma'lumotlarga qonunga xilof ravishda ishlov berilishining oldini
olinishini”;*

Ushbu modda shaxsiy ma'lumotlarning kafolatchisi sifatida birinchi o'rinda davlat, undan keyingi o'rinlarda ushbu ma'lumotlar ishonib topshirilgan vakolatli shaxslarni keltiradi. Shuningdek, qonunning **28-moddasida** shaxsga doir ma'lumotlarning maxfiyligi tushunchasiga ta'rif berilgan bo'lib shaxsning roziligisiz yoki boshqa qonuniy asos mavjud bo'lmagan taqdirda muayyan shaxslar tomonidan ma'lumotlardan foydalanishda rioya etilishi majburiy bo'lgan talablar shaxsga doir ma'lumotlarning maxfiyligidir. Bundan tashqari **28-moddaning ikkinchi qismida** shaxsga doir ma'lumotlardan foydalanishga ruxsat olgan boshqa shaxslar subyektning roziligisiz shaxsga doir ma'lumotlarni uchinchi shaxslarga oshkor etmasligi va tarqatmasligi majburiyat sifatida belgilab qo'yilgan. Shu bilan birga O'zbekiston Respublikasi **“Axborotlashtirish to'g'risida”gi va “Elektron tijorat to'g'risida”gi Qonunlari** mavjud bo'lib, ushbu qonunlar orqali o'z sohalaridagi munosabatlar tartibga solinadi va shaxslarning o'sha sohadagi huquqlar himoya qilinadi. Biroq, O'zbekiston qonunchiligida raqamli maxfiylik va ma'lumotlarni himoyasi bo'yicha bir qator bo'shliqlar mavjud. Masalan, ma'lumotlar himoyasi bo'yicha mustaqil nazorat organi mavjud emasligi, aynan raqamli muhitda maxfiylik himoyasini to'liq qamrab olgan maxsus qonunning yo'qligi, **“Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida”gi qonun** mavjud biroq u aynan raqamli muhitda maxfiylikni ta'minlashni to'liq qamrab ololmaydi, shuningdek,

raqamli maxfiylik bo'yicha aholida ma'lumotlar yetishmasligi ya'ni fuqarolar ushbu yo'nalishda o'z huquqlarini va ularni himoya qilishni bilmasligidir.

Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi – bu zamonaviy jamiyatda shaxs erkinligi va qadr-qimmatini ta'minlaydigan muhim omildir. Raqamli muhitda maxfiylik huquqi insonga o'z hayotining ma'lum jihatlarini nazorat qilish imkonini beradi. Bu huquq insonning erkin fikrlashi, o'z nuqtai nazarini shakllantirishi va o'zligini anglashi uchun zarur bo'lgan shaxsiy makonni ta'minlaydi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va sun'iy intellekt tizimlarining keng tarqalishi bilan fuqarolar haqidagi ma'lumotlar to'planishi, qayta ishlanishi va tahlil qilinishi misli ko'rilmagan darajaga yetdi. Ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatlari cheksiz imkoniyatlar yaratsa-da, bu jarayon jiddiy xavf-xatarlarni ham keltirib chiqarmoqda: kiberjarimalar, shaxsiy ma'lumotlarning ruxsatsiz tarqalishi, raqamli nazorat va kuzatuv tizimlari kengayishi kabi. Hozirgi kunda Yevropa Ittifoqining Ma'lumotlarni himoya qilish umumiy reglamenti (GDPR), Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi APEC Privacy Framework va boshqa milliy qonunchilik hujjatlari insonlarning raqamli muhitdagi huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Ammo texnologiyalar jadal rivojlanib borayotgan bir paytda qonunchilik ko'pincha orqada qolmoqda. Birgina O'zbekiston misolida raqamli muhitda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha maxsus qonun yo'qligini misol sifatida ko'rdik. Bu ko'plab mamlakatlarning qonunchiligidagi bo'shliq bo'lishi mumkin. Chunki sun'iy intellekt rivojlanishi natijasida raqamli dunyoda yangidan-yangi o'zgarishlar bo'lyapti. Bu esa qonunchilikda ham zamon talabaiga mos o'zgarishlar bo'lishini talab qilmoqda. Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi va raqamli maxfiylikni inson huquqlari yuzasidan ta'minlashda yuqori natijaga erishish quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish mumkin:

✓ Xalqaro standartlarga muvofiq milliy qonunchilikni takomillashtirish. Xususan, O'zbekiston Respublikasida shaxsiy ma'lumotlar himoyasi bo'yicha qonunchilikni xalqaro me'yorlarga moslashtirish, ma'lumotlar himoyasi bo'yicha mustaqil nazorat organi tashkil etish kerak.

✓ Fuqarolarning raqamli savodxonligini oshirish. Har bir fuqaro o'z shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish va raqamli maxfiylikni ta'minlash bo'yicha zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim.

✓ Texnologik yechimlarni rivojlantirish. "Privacy by design"- "Dizayn tomonidan maxfiylik" atamasi "texnologik dizayn orqali ma'lumotlarni himoya qilish" dan boshqa narsani anglatmaydi. Buning orqasida ma'lumotlarni qayta ishlash protseduralarida ma'lumotlarni himoya qilish, agar ular yaratilganda texnologiyaga allaqachon integratsiya qilingan bo'lsa, eng yaxshi rioya qilinadi degan fikr mavjud Ushbu amaliyotni O'zbekiston sharoitida qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

✓ Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish. Ma'lumotlar trans chegaraviy harakat qilishi sharoitida, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi sohasida xalqaro hamkorlik va standartlashtirish zarur. Masalan Osiyo mintaqasi uchun alohida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha standartlashtirish talablarini joriy qilish imkoniyasi mavjud.

Xulosa qilib aytganda, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi va raqamli maxfiylik masalalarini hal qilish butun jamiyatning umumiy vazifasi hisoblanadi. Bu masalalar zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning ajralmas qismi bo'lib, inson huquqlari, erkinliklari va qadr-qimmatini himoya qilishning asosini tashkil etadi. Raqamli dunyoda har bir inson o'z ma'lumotlari ustidan nazorat qilish huquqiga ega bo'lishi kerak, davlat esa bu huquqni tegishli qonunchilik mexanizmlari orqali

kafolatlashi lozim. Faqat shundagina raqamli revolyutsiya nafaqat texnologik taraqqiyot, balki insoniyat uchun ham haqiqiy yutuq bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Samuel Uorren and Luis Brendays “The rihjts to privacy”. 1980
2. PRIVACY AND FREEDOM. By Alan F. Westin. New York: Atheneum. 1967.
3. Kibermakonda hayot va mas'uliyat. Maqola. 2025
- 4.S tanford Encyclopedia of Philosopy <https://plato.stanford.edu/entries/kant/>
5. European Cour of Human Rights
[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-90051%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-90051%22]})
6. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi 12-modda
<https://constitution.uz/oz/pages/humanrights>
7. Xalqaro pakt “Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida” 17-modda
<https://lex.uz/docs/-2640479>
8. United Nations Resolution “Right privacy-digital age”
<https://policyreview.info/articles/news/new-un-resolution-right-privacy-digital-age-crucial-and-timely/436>
9. General Data Protection Regulation <https://gdpr-info.eu/>
10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi <https://lex.uz/docs/-6445145>
11. O'zbekiston Respublikasi “Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida”gi Qonuni <https://lex.uz/docs/-4396419#-4397639>
12. Court of Justice European Unieon
<https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-311/18>
13. GDPR “Privacy by design” <https://gdpr-info.eu/issues/privacy-by-design/>